

ня на економіку підприємств. Зокрема, знижено ставки основних податків: ПДВ – з 28 до 20 %, податку на прибуток підприємств – з 30 до 25 %, а також запроваджено пропорційну шкалу оподаткування доходів громадян за ставкою 15 % і зменшено нарахування на фонд заробітної плати до соціальних фондів [2]. У деяких країнах ЄС також здійснено перехід до пропорційного оподаткування доходів громадян за значно вищою ставкою, зокрема: в Естонії – 24 %, Латвії – 25, Литві – 33, Словаччині – 19 % [3].

Висновки. Серед основних напрямів вирішення цих та інших суперечностей можна назвати: удосконалення інституційного середовища оподаткування, сприятливого для реалізації принципу рівності всіх платників перед законом; відповідальне ставлення платників до виконання своїх податкових зобов'язань; встановлення чітких правил регулювання взаємних зобов'язань держави і платників податків, дієвого контролю їхнього дотримання. Результати дослідження буде використано для розроблення подальших пропозицій у сфері вдосконалення податкової системи. Зокрема, планується опрацювання механізму упровадження законодавчих актів з оподаткування, визначення оптимальних ставок оподаткування, підвищення лібералізації звітності.

Список використаних джерел

1. Податковий Кодекс України. URL: <http://sfs.gov.ua/nk/spisok1/>.
2. Про затвердження Стратегічного плану розвитку ДФС України на 2015-2018 роки: Наказ ДФСУ від 12 лют. 2015 р. № 80, зі змінами і допов., внесеними Наказом ДФСУ від 30 квіт. 2015 р. № 310. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/nakazi-prodiyalnist/63703.html>.
3. Статистика: частка податків у ВВП Європейського Союзу та України. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/statystyka-chastka-podatkov-u-vvp-eyevropeyskogo-soyuzu-ta-ukrayiny>.
4. Meravy T. Tax reforms In Slovakia: A story of never-ending experiments? 7.11.2012 URL: <http://visegradrevue.eu/tax-reforms-in-slovakia-a-story-of-never-ending-experiments/>.
5. The Complete World Wide Tax & Finance Site. Slovakia Income Taxes and Tax Laws URL: http://www.worldwide-tax.com/slovakia/slovakia_tax.asp.

Надійшла до редколегії 15.05.2018 р.

УДК 351.127

ОСНОВНІ РИЗИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ РОБІТ І ПОСЛУГ У БУДІВНИЦТВІ

Митропан Т. К.,

*аспірант кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
м. Київ*

Обґрунтовано, що конкурсний механізм дозволяє знизити вартість необхідної замовнику продукції, забезпечити більш високий рівень прозорості та підконтрольності процесу купівлі-продажу та, зрештою, протистояти корупції. Проаналізовано можливі ризики, що виникають у процесі закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва. Охарактеризовано юридичні, фінансові, комерційні, корупційні та інші види ризиків, визначено, що облік ризиків у будівництві дозволить підвищити ефективність реалізації будівельного проекту, скоротити собівартість будівельних робіт і мінімізувати збитки, пов'язані з впливом різних ризиків, підвищити ефективність внутрішньо-фірмового управління за рахунок упровадження нових форм і методів управління ризиками.

Ключові слова: ризики в будівництві, юридичні, фінансові, комерційні, корупційні ризики, управління ризиками.

Mitropan T. K.,
Postgraduate Student of Public Administration Department,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

MAIN RISKS OF STATE PROCUREMENTS OF WORKS AND SERVICES IN CONSTRUCTION

The paper substantiates the idea that the tender mechanism makes it possible to reduce the cost of products which the customer needs, provides a higher level of transparency and controllability of the purchase-selling process, and ultimately – counteracts corruption; possible risks that arise during procurement of goods, works and services in the sphere of construction have been analyzed; legal, financial, commercial, corruption and other kinds of risks are characterized. It has been found that the account of risks in construction will allow: raising the efficiency of construction project implementation; cutting the cost of construction works; minimizing losses caused by various risks; improving the effectiveness of internal management of companies due to introduction of new forms and methods of risk management.

Key words: construction risks, legal, financial, commercial, corruption risks, risk management.

Постановка проблеми. У сучасних умовах будівнича галузь займає істотну частину ринку країни, що є вагомим джерелом прибутку та значно впливає на рівень життєдіяльності суспільства.

Основною формою придбання державою в особі різних установ будівельних робіт є державна закупівля. Ця процедура останніми роками набула широкого резонансу в межах нашої держави. На сьогодні між громадянами країни проводиться безліч дискусій, предметом яких є ефективність способів здійснення державної закупівлі, якість результату проведення процедур постачання.

Будівельному сектору приділяється особливої уваги у зв'язку з такими причинами:

- будівельні роботи займають лідерські позиції за ціною та одночасно неефективні у проведенні закупівель;
- витрати та ризики неякісної роботи значно вище, якщо порівнювати з іншими видами закупівель.

У зв'язку зі створеною ситуацією назріла нагальна потреба в оптимізації державних закупівель, у пошуках нових методів та форм реалізації цієї діяльності шляхом внесення відповідних змін до законодавства країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність значної кількості недоліків, суперечностей і зловживань у державному регулюванні процесу здійснення закупівель породжує необхідність теоретичного осмислення сучасного стану регулювання їх з боку державних органів. Дослідженню проблем, пов'язаних з удосконаленням системи державних закупівель, присвячено роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Т. Кудрявцева, К. Кузнецов, М. Нестерович, В. Смирчинський та ін.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні ризиків, що можуть виникнути під час здійснення державних закупівель робіт та послуг у сфері будівництва, проведенні аналізу зарубіжного досвіду, а також наведенні конкретних шляхів подолання негативних факторів та вдосконалення системи державних закупівель.

Виклад основного матеріалу. Процес державних закупівель робіт та послуг у сфері будівництва сьогодні розглядається як стратегічно важлива частина загальної діяльності організації, ефективне функціонування якої приведе не тільки до зниження витрат, але і до вдосконалення організації в цілому.

При формуванні законодавчої бази щодо державних закупівель пріоритетними завданнями є:

- ефективне витрачання державних коштів;
- повне, якісне і своєчасне задоволення державних потреб;
- підвищення прозорості державних витрат.

Досвід країн Європейського Союзу з розвинутою ринковою інфраструктурою свідчить, що система державних закупівель закономірно стала складовою частиною сфери внутрішнього товарного обміну певними видами продукції та послуг і одним із механізмів підтримки конкуренції та ліберального способу господарювання. Об'єктивною основою існування та поступального розвитку системи державних закупівель в національній економіці багатьох країн є те, що у процесі виконання своїх цільових функцій окремі державні відомства та організаційні структури вимушено стикаються з проблемою матеріально-технічного забезпечення як для реалізації державних і муніципальних програм, так і для здійснення своєї поточної діяльності. Як правило, проблема вирішується шляхом придбання необхідних матеріальних і нематеріальних ресурсів, товарів, робіт та послуг через закупівлі, іменовані державними, у процесі спеціально організованих конкурсних торгів.

Конкурсний механізм, особливо в разі об'ємних закупівель, дозволяє досягти кількох рішень: знизити вартість необхідної замовникові продукції, забезпечити більш високий рівень прозорості та підконтрольності процесу купівлі-продажу та в кінцевому підсумку протистояти корупції.

Нині досить гостро стоїть питання можливих ризиків, що виникають у процесі закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва, тому постає необхідність у здійсненні більш глибокого аналізу. Виділяють юридичні, фінансові, комерційні, корупційні [1] та інші види ризиків.

Юридичний ризик у сфері будівництва являє собою ризик втрат, пов'язаний із непрогнозованими змінами в законодавстві в цій сфері та певними змінами у процедурі здійснення операцій. Підтвердженням цієї думки є історія формування законодавства про державні закупівлі. Зокрема, система державного замовлення в Україні до 2008 р. регулювалась положеннями Закону України “Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти” від 22 лютого 2000 р. № 1490-III. У лютому 2008 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України “Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти” № 150-VI. Наступним кроком було затвердження Тимчасового положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти. У березні 2008 р. було прийнято нову Постанову Кабінету Міністрів України “Про здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти” № 274. Невдовзі постанову було скасовано, проте в червні 2010 р. було прийнято новий Закон України “Про здійснення державних закупівель” № 2289-VI. За чотири роки дії Закону від 2010 р. до нього було внесено 33 зміни. У сучасних реаліях державні закупівлі в Україні здійснюються відповідно до вимог Закону України “Про публічні закупівлі” від 15 грудня 2015 р. № 922-VIII, Розпорядження Кабінету Міністрів “Про Стратегію реформування системи публічних закупівель (“дорожню карту”)” від 24 лютого 2016 р. № 175-р та деяких інших законодавчих актів щодо здійснення моніторингу закупівель.

На сьогодні через так зване “плаваюче законодавство” учасники закупівель не бажають мати справу з бюджетними коштами, оскільки державне казначейство не гарантує здійснення фінансування з дотриманням графіків

виплат за виконану роботу, надані послуги чи поставлені товари. Практично не коригуються закупівельні ціни залежно від реалій на ринку. Існує ризик некоректно складеної документації, у результаті чого одна зі сторін може не виконувати умов договору. Сьогодні не гарантується справедливий розгляд справ у судових установах, розгляд справ затягується, приносячи додаткові збитки як позивачу, так і відповідачу.

В умовах глобалізації, коли на світовому ринку взаємодіють міжнародні корпорації, з'являється ризик невідповідності законодавств різних країн.

Наявність юридичних ризиків негативно впливає на прийняття організаціями рішень щодо участі в конкурсних процедурах. Тому існують непоодинокі випадки відміни закупівель через відсутність необхідної кількості учасників торгів при постачанні нафтопродуктів, продуктів харчування, ліків та інших соціально значущих товарів.

Інший вид ризику – *корупційний*. Під час підготовки документації для конкурсних торгів можливе прописування технічних умов замовником для конкретного учасника, який по закінченні торгів стає переможцем. Також ризик корупційних правопорушень виникає на стадії укладання договору про підключення об'єктів капітального будівництва до мереж інженерно-технічного забезпечення, а потім і безпосередньо у процесі будівництва об'єкта.

Існує ризик вибору недосвідченого виконавця через відсутність реальних кваліфікаційних вимог, які б гарантували професійність переможця, що може вплинути на якість та терміни виконання робіт чи надання послуг. Закон України “Про публічні закупівлі” № 922-VIII [4] дещо зменшує цей ризик для замовника, оскільки ст. 16 цього Закону передбачає вимогу надання замовнику інформації з боку учасника про матеріально-технічну базу, досвід виконання аналогічних робіт, інформацію про працівників та фінансову спроможність учасника. Однак у ст. 16 відсутній механізм відхилення конкурсної пропозиції учасника, якщо є незадовільними показники фінансової діяльності. Тобто для замовника торгів існує ризик перемоги при проведенні процедури закупівлі недобросовісного учасника, який може на певному етапі демпінгувати, а потім відмовитися від укладення договору і в такий спосіб зірвати торги. Водночас встановлення інших критеріїв оцінювання замовником, таких як якість, умови оплати, строки поставки, гарантійне обслуговування, передача технології, експлуатаційні витрати, стають для учасників додатковим ризиком програти.

Ще один вид ризику – *фінансовий*. Фінансовий ризик пов'язано з можливістю невиконання замовником або учасником тендера своїх фінансових зобов'язань. Основними складовими фінансового ризику є знецінення інвестиційно-фінансового портфеля внаслідок зміни валютних курсів, нездійснення платежів. Ризиком як для замовника, так і для учасника торгів є фінансовий стан замовника. Цей ризик проявляється у відсутності оплат, зриві графіків оплат, зменшенні обсягів зобов'язань. Така нестабільність призводить до втрати прибутків з боку учасник – переможця торгів та відсутності гарантій на замовлення всього об'єкта закупівлі.

Відсутність коштів на відповідних бюджетних рахунках призводить до порушень умов договору замовником та тягне за собою накладення штрафів та пені на замовника. Важливим для переможця торгів для початку та оперативності є передоплата замовником торгів під час капітального будівництва чи ремонту. Учасник може втратити можливість викупу обладнання чи техніки через невиконання своїх зобов'язань, і це буде відчутним ударом по бюджету організації. Отже, виникає ризик додаткових витрат замовника

через нездатність вчасно здійснити оплату поставлених товарів, виконаних робіт, наданих послуг. Така картина характерна для виконання довгострокових договорів. Найоптимальнішими видами оплат, між якими збалансовано розподіляються рівні ризику між суб'єктами будівництва, є оплата за етапами виконання робіт та за проміжними рахунками.

Важливою проблемою у проведенні державних закупівель є те, що торги досить часто відмінюються чи не проводяться (особливо в кінці року). Стають незрозумілими подальші напрями витрачання грошей, які планувалося спрямувати на придбання нематеріальних активів шляхом здійснення процедур державних закупівель. Досить часто виникають проблеми з дотриманням вимог законодавства щодо дат опублікування об'яв у "Віснику державних закупівель" – дні втрачаються за рахунок святкових і вихідних днів.

Ризиком для замовника і учасника-переможця торгів є заборона вносити зміни до ціни договору, адже в період високого рівня інфляції та нестабільного курсу гривні до іноземних валют таке обмеження не забезпечує впевненості переможцям торгів за договорами щодо прибутковості їхньої співпраці з бюджетними організаціями. Необхідність коригування ціни договору як у бік зменшення, так і в бік збільшення, виникає в певному сегменті товарів, де ціна їх постійно коливається, наприклад паливно-мастильні матеріали, продукти харчування (сезонне коливання) та ін., а також коли товари і послуги залежать від імпортованих матеріалів. Фактор зміни цін досить суттєво впливає під час виконання довгострокових проектів, зокрема будівельних робіт. Відмова замовника від зміни ціни в багатьох випадках призводить до розірвання договору чи неякісного виконання своїх зобов'язань переможцем конкурсних торгів [1].

Також слід зазначити про ризики як для учасника, так і для замовника торгів щодо ефективного освоєння бюджетних коштів, що надходять на рахунки розпорядника коштів у листопаді, грудні бюджетного року, коли практично не залишається часу на проведення процедури закупівлі, у результаті чого товар, який постачається, приймається без детального вивчення його якості. Метою замовника торгів стає використання бюджетних коштів, а не професійне проведення тендерної процедури.

До прикладів фінансового ризику можна віднести децентралізацію закупівель окремих видів товарів, наприклад медичних препаратів для окремих видів захворювань чи на виконання державних програм щодо боротьби з захворюваннями на туберкульоз, СНІД. Централізовані закупівлі допомагають знизити вартість ліків за рахунок оптових обсягів, але за умови, що вони стають полем не політичних, а конкурентних ігор.

Комерційний ризик – це ризик, що виникає у процесі реалізації товарів і послуг, вироблених або закуплених підприємцем. Причинами комерційного ризику є: зниження обсягу реалізації внаслідок зміни кон'юнктури чи інших обставин, підвищення закупівельної ціни товарів, втрати товарів у процесі обігу, підвищення витрат обігу та ін.

З 1 квітня 2016 р. пілотна система ProZorro стала обов'язковою для всіх надпорогових закупівель. У серпні 2016 р. система стала обов'язковою для всіх установ та підприємств, на яких поширюється дія Закону про публічні закупівлі. Відповідно, кількість торгів, учасників та суми торгів зросли через те, що закупівлі, які раніше проводили через портал tender.me.gov.ua, почали проводити через ProZorro, а також через те, що збільшилася кількість тих, для кого використання ProZorro стало обов'язковим. Однією з важливих складових комерційного ризику є заниження ціни для робіт та послуг

у будівництві, здійснення яких в Україні виконується за допомогою системи ProZorro. За результатами досліджень Центру вдосконалення закупівель КШЕ, середня тривалість торгів зростає на два дні щодо всіх закупівель та на сім днів – на великих торгах понад 10 млн грн. Тобто відносно мінімальної тривалості процедури – 28 днів для відкритих торгів та 49 днів для електронних торгів. Однією з причин зростання тривалості закупівель є збільшення кількості скарг – на третину порівняно з 2016 р. На період розгляду скарги, не більше 15 днів, закупівля призупиняється, що призводить до затягування. Водночас збільшення кількості скарг можна розцінювати як позитивний момент реформи публічних закупівель. Скарги підтверджують можливість оскаржити незаконну закупівлю. Затягування – це плата за можливість учасника захистити свої права. Завдяки скаргам система вдосконалюється [6].

На жаль, економічно не вигідна ціна не дозволяє забезпечити належну якість робіт і послуг. Оцінювання та прийняття до уваги тільки ціни не забезпечує розумного співвідношення ціни та якості. Відповідно, правова база повинна допускати застосування цінових і нецінових витрат за термін служби, а також екологічні чи соціальні характеристики, якщо таке необхідно для закупівельного процесу, щоб забезпечити правильні рішення щодо співвідношення ціни та якості.

Наприклад, завжди існує ризик невиконання зобов'язань переможцем тендера. Претенденти можуть свідомо занижувати вартість робіт у документах заради перемоги. У підсумку з'ясовується, що реальна вартість проекту значно вище. Звідси виникає незвична ситуація: постає необхідність у виділенні додаткових коштів.

Існують різні шляхи подолання даного недоліку. Наприклад, в Італії під час проходження тендера математичним шляхом відкидаються “неправдоподібні” заявки. Якщо більша кількість учасників запропонували 1 млн євро, а один з них – 800 тис. євро, то його заявку розцінюють як аномальну та пропонують пояснити, за рахунок чого учасник збирається заощаджувати. Якщо його аргументи недосить переконливі – не виграє. Проте це досить працемісткий спосіб вирішення проблеми.

Для оцінювання перспективності проекту, як правило, використовується бальна система з різними ваговими значеннями критеріїв. Чим складніше об'єкт, тим менше питома вага фактора “ціна”. Досить цікава модель в Швейцарії, у якій за законом вага ціни дорівнює 100 % у разі закупівлі простих об'єктів (авторучок, стільців та ін.) та знижується до 20 % (але не менше) в разі складних.

На сьогодні досить важко знайти країну, де не використовувалася б перекваліфікація в державній закупівлі (у т. ч. в будівництві). Слушно, що в країнах Європейського Союзу можливість присудження контракту, базуючись тільки на найнижчій пропозиції, не є пріоритетною. Ціна все ще може бути одним із критеріїв визначення переможця торгів, але має бути доповнена таким критерієм, як якість.

Європейську систему держзакупівель засновано на таких базових принципах:

- прозорість – відкритість і доступність інформації про закупівлі;
- підзвітність і дотримання процедур – чітке дотримання закупівельних процедур за наявності державного і громадського контролю;
- конкуренція – недопущення дискримінації;
- справедливість – рівні можливості для всіх учасників закупівель.

Оцінюючи найкраще співвідношення ціни і якості, замовник визначає економічні та якісні критерії, пов'язані з предметом контракту, з огляду на предмет контракту та його технічні характеристики. У контексті найкращого співвідношення "ціна – якість" євродирективи передбачають перелік можливих критеріїв присудження, що включають екологічні та соціальні аспекти та заохочують замовників обирати критерії присудження, котрі дозволяють отримувати високоякісні роботи, товари та послуги, що оптимально підходять для їхніх потреб.

Директива 2014/24/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС від 26 лютого 2014 р. [2] про державні закупівлі зазначає, що в таких царинах, як міське та позаміське планування, здебільшого традиційно використовуються "конкурси проектів". Чинна на сьогодні система державних закупівель потребує вдосконалення в частині приведення у відповідність до вимог нової євродирективи – Директиви 2014/24/ЄС.

Проте створення спільного ринку для сектора державних закупівель та будівельних контрактів навряд чи відбулося як результат зобов'язань держав-членів, відповідно до ДФЄС, про усунення обмежень на іноземні товари, послуги та підприємницьку діяльність. Імовірно, це було ще й результатом розбіжностей у національному регулюванні. З цієї причини необхідним було створення спільного законодавства ЄС для забезпечення того, що державні контракти були відкритими для всіх національностей на рівних умовах та з метою забезпечення прозорості тендерних процедур та їхньої відповідності до принципів, передбачених у Договорах, з метою моніторингу виконання їх.

На Кіпрі від підрядника можуть попросити надати довідку з "Ради з реєстрації та аудиту підрядників у сфері цивільного будівництва" відповідно до закону про реєстрацію та аудит підрядників у сфері цивільного будівництва щодо контрактів на виконання робіт. Якщо підрядник виконує контракт на поставку матеріалів і надання послуг, постачальнику або надавачу послуг можуть запропонувати надати довідку від "Реєстратора компаній та арбітражних керівників" [3].

Одним із перспективних напрямів удосконалення системи державних закупівель може виступати система рейтингування компаній, що беруть участь у відборі, незалежними аналітичними агентствами. Також компанія може сама надати державній структурі сертифікат про свій рейтинговий статус, який допоможе замовникові у прийнятті рішення.

Упровадження незалежного рейтингового оцінювання в систему державних закупівель може вирішити проблему використання документів для попередньої кваліфікації відборів невеликими компаніями або державними структурами. Така можливість фільтрації захистить закупівельну процедуру від недобросовісних гравців, істотно знизить ризик невиконання контракту, а також стане інструментом боротьби з необґрунтованим зниженням ціни.

Таким чином, комплексний облік ризиків у будівництві дозволяє:

- підвищити обґрунтованість інвестиційних вкладень;
- підвищити ефективність реалізації будівельного проекту за рахунок системного підходу до аналізу повного життєвого циклу з урахуванням інтересів усіх учасників;
- скоротити собівартість будівельних робіт і мінімізувати збитки, пов'язані з впливом різних ризиків;
- підвищити ефективність внутрішньофірмового управління за рахунок упровадження нових форм і методів управління ризиками.

Економічний ефект від упровадження механізму обліку ризиків в будівництві досягається:

- за допомогою зменшення числа або величини втрат, пов'язаних із процесом будівельного виробництва;
- скорочення часових втрат;
- формування механізму обліку й захисту від ризиків.

У цілому стабільність функціонування будь-якої виробничої системи в істотному ступені залежить від застосовуваного підходу до управління ризиками, що проявляються поза сферою безпосереднього контролю. Розроблення ефективного механізму прийняття рішень, спрямованих на оптимізацію рівня ризику, дозволяє здійснювати запобіжні заходи, реагувати на відхилення на початковому етапі, а не постфактум, коли виключити втрати вже фактично неможливо.

Висновки. Конкурсний механізм дозволяє знизити вартість необхідної замовнику продукції, забезпечити більш високий рівень прозорості та підконтрольності процесу купівлі-продажу та в кінцевому підсумку протистояти корупції. Однак нині стоїть питання можливих ризиків, що виникають у процесі закупівлі товарів, робіт та послуг у сфері будівництва. Зокрема, виділяють: юридичні, фінансові, комерційні, корупційні та інші види ризиків. Облік ризиків у будівництві дозволить підвищити ефективність реалізації будівельного проекту, скоротити собівартість будівельних робіт і мінімізувати збитки, пов'язані з впливом різних ризиків; підвищити ефективність внутрішньофірмового управління за рахунок упровадження нових форм і методів управління ризиками.

Список використаних джерел

1. Ганчак О. В. Ризики при закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти (з точки зору замовника та учасника торгів). *Офіц. сайт міста Івано-Франківськ*. URL: http://www.mvk.if.ua/uploads/files/dz090212_10.pdf.
2. Директива 2014/55/ЄС Європейського парламенту та Ради від 26 лютого 2014 р. щодо здійснення закупівель організаціями, що працюють у водогосподарському, енергетичному, транспортному секторах та секторі поштових послуг. *Збірник директив ЄС з питань державних закупівель* (зі вступним словом Стіва Бруун-Нільсена та доктора Юджина Стюарта), січень 2015 р. URL: http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/EU-PP-Directives-Compendium_UKR.pdf.
3. Офіційний вісник Європейського Союзу L 94/65. URL: <http://himiko.in.ua/oficijnij-visnik-yeuropejskogo-soyuzu-l-9465/index18.html>.
4. Про публічні закупівлі: Закон України від 15 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19/page>.
5. Про Стратегію реформування системи публічних закупівель (“дорожню карту”): Розпорядження КМУ від 24 лют. 2016 р. № 175-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-p>.
6. Проценко В. Міфи ProZorro: хто має рацію, а хто помиляється. *Економічна правда*. 2017. 5 груд. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/12/5/631869/>.

Надійшла до редколегії 15.05.2018 р.